

U POVODU NOVOPRIKUPLJENE I OBJAVLJENE USMENE VJERSKE BAŠTINE HRVATA U MAĐARSKOJ

(Mr. Ruža Begovac: *Idem spati Boga zvati i Mariju milovati*, Hrvatski institut u Pečuhu, Pečuh
1993, 106 str.)

Mr. Hrvojka Mihanović-Salopek
Zavod za književnost i teatrologiju HAZU
Opatička 10
10000 Zagreb

Knjiga mr. Ruže Begovac, ravnateljice Etnografskoga muzeja u Pečuhu, pod naslovom početnoga stiha pjesme *Idem spati Boga zvati i Mariju milovati*, donosi u pisanom obliku usmenu poetsku baštinu s područja pučkih pobožnosti Hrvata u Mađarskoj.

Iako objavljene pjesme imaju za temu likove Isusa, Marije, svetaca i apostola, one ne pripadaju službenom liturgijskom himnodijском području, već paraliturgijskom. Pripadaju privatnoj, neslužbenoj pobožnosti i usmeno-narodnoj predaji. Ovaj žanr ne samo da je izvan područja himnodije, nego se po mišljenju prof. Begovac nalazi i na rubnom području usmene narodne književnosti, jer svojim sadržajem pojedini tekstovi dotiču čak i područje trivijalne književnosti (tj. književnosti za zabavu).

U stručnom predgovoru (str. 1-5) autorica prikazuje specifične zakonitosti pri oblikovanju tekstova, kao i prigode u kojima se manifestiraju i egzistiraju usmene narodne pjesme i običaji. Budući da se pučka paraliturgijska pobožna književnost oblikuje neobvezno, vrlo slobodno izražavanjem pobožnosti bez sudjelovanja svećenika, ona se (premda je nastala kao odraz višestoljetne prakse i tradicije katolicizma) u nekim dijelovima toliko odvaja od službeno utvrđene liturgijske književnosti, da u tim svojim dijelovima nosi snažne tragove poganskih vremena i raznih apokrifnih tekstova.

Prvi dio ove knjige (str. 6-41) tvore arhaične molitve u kojima se miješaju elementi kršćanske molitve s predkršćanskim ostacima bakanja i čaranja riječima. U ovim je oblicima vrlo istaknuto simbolično značenje brojeva. Najčešći su brojevi tri, devet, dvanaest, četrnaest itd. Oblik molitvice-bakanja-zaklinjanja je, prema obilježju strukturne komponente govorničkoga uvjeravanja, sastavni dio područja usmene narodne retorike ili umijeća govorništva.

Za dio ovdje objavljenih tvorbi mađarskih Hrvata značajno je da im lako možemo naći paralela u usmenoknjiževnim zbirkama prikupljenim u Hrvatskoj. I samu naslovnu pjesmu *Idem spati Boga zvati i Mariju milovati* pronalazimo u djelu *Usmena narodna retorika i teatrologija* dr. Tvrtka Čubelića (Zagreb 1970), na str. 45., a također i u ranije objavljenoj skupljačkoj ostavštini Nikole Bonifačića-Rožina *Narodne drame poslovice i zagonetke* (u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 27, Matica Hrvatska, Zagreb 1963). Identičnost motiva hrvatske molitvice, zabilježene prvobitno u Hrvatskoj, pa zatim u Mađarskoj, ukazuju na hrvatski izvor ovoga kulturnog elementa.

Pučka svijest stavlja, motivski i strukturno, izabrani poznati biblijski događaj ili lik sveca kao uzorak prepoznatljiva simbola na početak pripovijedanja, ali nakon toga, poput prekida filmskog toka, naracija pripovjedne slike teče izvanbiblijskim, izmišljenim tijekom. Primjerice: lirsko-epška pjesma o sv. Katarini (br. 41) u prvome dijelu zorno prikazuje zastrašujuće mučenje svete:

*Sveta Kato Katalena
Prva Božja mučelnica
Koja si se mučila
Za dvanajst pondeljak
za trinajst utorak
Svetom bičom bičovana
Na koleso vitlovana
Sveta krv kapljaše
U kalež metaše*

da bi u drugome, nakon prekida toka radnje, Katarina postala čudesnim amuletom za dobijanje oprosta. Citat:

*Ko b'to tri put izmoljio
Tri bi duše oprostio
Jednu očinu, drugo materino
treće sam svoje.*

Ujedno, spomenuti stihovi o sv. Katarini (Kataleni) imaju, prema znanstvenom istraživanju dr. Maje Bošković-Stulli i Đure Frankovića, svoj izvor u jednoj molitvici zapisanoj u jednom latiničkom rukopisu iz 15. stoljeća.

U molitvama-čaranjima zaključci su prvenstveno poetsko-magijski, isprekidani vizualnoritmičkim segmentima strukture, te učestalo odstupaju od kanona kršćanske crkve. Takav je primjer pjesma br. 48, gdje dobivamo jedan oksimoron funkcije likova prema kršćanskoj hijerarhiji (Anđel, pojam bezgrješnoga lika, pita mučenicu sv. Katalenu gdje je sveta vodica kojom će oprati svoju grijeshnu dušicu!).

Vrlo zanimljiv sraz liturgijske himnodije i paraliturgijskog stvaralaštva vidljiv je u molitvi br. 27. Prvi dio ove molitvene pjesme su stihovi prenijeti iz himnodijske pjesme *Spasonosni spomenici*, koja je postala narodnom svojinom preko isusovačkih misija. Spomenutu pjesmu nalazimo u *Molitveniku za katolička poslanstva po slovinskih državah na jugu* kojeg je uredio isusovac Vinko Basile (Verona 1864, Rim 21865, [dopunjeno] Krk 31902). Početni stihovi istovjetni u objema pjesmama glase:

*Život je kratak, a smrt stalna
Njoj se ne zna dan i čas
Ako vreme gubiš sada
Ne ćeš ga imat na zadnji čas.*

Usmena narodna molitva s ovime završava prijenos izvornoga teksta i iduća kitica zadobiva paraliturgijski značaj magičnoga nabranjanja svetih čuvara u noći:

*Križom legnem križom spavam
Križ me čuva do pol noći
A Marija od pol noći
Anđel čuvar do sveta
A dragi Bog do veka, amen.*

Međutim, svi tekstovi nedvojbeno su puni duboke bogobožnosti, umilne skromnosti, divljenja i strahopoštovanja prema svetim likovima i puni su topline, iskrena pouzdanja u svrhovitost tih religijsko

bipolarnih i danas arhaično-egzotičnih molitvenih zaziva.

Ovome dijelu sljede idući u kojima su obrađene pobožne pučke pjesme poredane prema razdoblju crkvene godine i pojedinim prigopdama (*Božićni blagdani*, str. 42-44, *Uskršni blagdani*, 45-52, *Duhovi*, 53-54, *Marijanske pjesme*, 55-104 i *Pogrebne* 105-106). Dok su u prvome poglavlju objavljeni samo tekstovi, u ostalima su sve pjesme popraćene notnim zapisima.

Marijanske su pjesme najbrojnije zastupane u knjizi, očito i zbog toga što je većina omiljenih hodočasničkih mjesta Hrvata u Mađarskoj vezana uz marijanski kult. Ruža Begovac ustvrdila je da su za oblikovanje hrvatske pučke vjerske kulture i izraza najznačajniji utjecaj izvršila sljedeća hodočasnička mjesta u Mađarskoj: Andoč, Đud, Kis-Cell, Turbek, Koljnof, Marijakemend, Erči, Vodica (Baja-Suza Marijina) i Snježna gospa nad Pečuhom. Marijanske narodne pjesme su intenzivnije vezane uz teološke istine, te su se mnoge od njih pjevale u crkvi, a ustanovila sam da su svoje mjesto dobile i u službenim crkvenim pjesmaricama. Budući da je obilježje hrvatske himnodije prijenosna razvedenost pjesama i njihovih inačica iz stoljeća u stoljeće, iz jednoga kraja Hrvatske u drugi, dirljivo me se dojmila činjenica da pojedinim pjesmama iz ove zbirke mađarskih Hrvata možemo naći korijene i zapise u starijim hrvatskim pjesmama.

Pjesmu br. 86 iz knjige Ruže Begovac nalazimo prvi puta tiskanu u djelu znamenita isusovačkog književnika Antuna Kanižlića pod nazivom *Pismu novu svi pivjamo, pivajuć se izminjajmo* u djelu *Utočište Blaženoj Divici Mariji ugodno i prijetno*, Mleci 1759, kao treću pjesmu marijanskoga ciklusa, i također u djelu *Mala i svakom potribna bogoslovica*, Trnava 1773, na str. 215. Istu pjesmu prenosi od Kanižlića poznati subotički muzičar Đuro Arnold u svojoj pjesmarici *Pismenik iliti skupljenje pisama različiti*, Osijek 1819. (pjesma br. 6 u marijanskim pjesmama). Vrlo sličnu inačicu naizmjeničnoga pjevanja između solista i zbora nalazimo i kod fra Petra Kneževića iz Knina u njegovu djelu *Pisme duhovne razlike*, Mleci 1765., koje je bilo prošireno na području cijele Dalmacije i Hercegovine.

Nadalje, preko Kanižlića i Arnolda, ovu pjesmu prenosi i fra Marijan Jaić u djelu *Vinac boboljubnih pisama*, Budim 21830 (br. 22 među marijanskim pjesmama). Ova, narodu duboko omiljena, pjesmarica izašla je u čak dvadeset izdanja, a pojedine su njezine pjesme i danas sastavni dio službenoga liturgijskog kantuala *Pjevajte Gospodinu pjesmu novu*, Zagreb 1985. (u uredničkoj redakciji Instituta za crkvenu glazbu pri Rimokatoličkom bogoslovnom fakultetu). Ista pjesma (br. 86) nalazi se i u službenoj crkvenoj pjesmarici *Novi vijenac molitava i bogoljubnih pjesama za hrvatski katolički puk biskupija bosanske i srijemske*, Đakovo 1908, te u pjesmarici Lajče Budanovića *Slava Božja u molitvama i pjesmama*, Szombathely 1901. (tisak Štefaneum u Budimpešti), str. 577.

Budući da je pjevačka struktura ove pjesme građena na temelju responzorijalnoga pjevanja u kojoj *Mladići Isusa, a Divojke Mariju na izminu i zajedno fale*, opravdano je pretpostavljati da je sam Kanižlić složio ovu pjesmu u maniri narodna izraza.

Uočila sam da je narod najviše pjesama usvojio odnosno prenio iz već spomenute pjesmarice Lajče Budanovića *Slava Božja*. Pjesma kod Ruže Begovac br. 62, koja počinje stihovima

*Srećna noć je prispela,
Mesečina svepela.
Igrale su, zvezdice,
Pri porodu Divice.*

nalazi se u *Slavi božjoj* na str. 365. u božićnim pjesmama. U Budanovića oni glase:

*Srićna noć je prispila
Misečina svitlila,
Igrale se zvizdice
Pri porodu Divice.*

Također je pjesma br. 67, prekrasna pasionska tužaljka stvorena u formi narodnoga naricanja, prenesena iz Budanovićeve pjesmarice sa str. 417. U Ruže Begovac:

*Počivaj oh moj neven,
Zvijezdo moja, sinko moj.
Osta bijedna mati tvoja
Bez ufanja i pokoja.
Jao meni žalosnoj.*

U Budanovića:

*Počivaj o moj neven
za grih svita ubijen
Zvizdo moja, Sinko moj,
Osta bidna mati tvoja
brez ufanja i pokoja
jao meni žalosnoj!*

Iz Budanovićeve su pjesmarice još prenesene i sačuvane u Hrvata u Mađarskoj pjesma br. 80 *O Marijo presveta* (kod Budanovića na str. 523), br. 82 *O Marijo svjetlost ti si* (Budanović, str. 570), 85 *Slavna Kraljice* (str. 579).

Pjesma br. 88 *Sred lurdske pećine* prijevod je francuske popijevke Gospi Lurdskej, koja se u vlastitim prijevodima pojedinih naroda raširila po cijeloj katoličkoj Europi i pjeva na zajednički francuski napjev, i nije naša osobitost.

Mnoge samostalne usmene narodne paraliturgijske pjesme stvarane su pod jakim utjecajem tekstova službenih latinskih himana. Kao primjer mogu navesti neke uočljive teološko-himničke sintagme, primjerice sintagmu pjesme br. 93 *dolina ova suzna* preuzetu iz latinskoga himna *Salve Regina*. Sintagma iz pjesme br. 80 *Eva što je skvarila, Ti si nam popravila* sadržava smisao anagrama i biblijske protuteže između griješne Eve i svete Marije iz himna *Ave Maris Stella*. Iz himničke strukture preuzeta je i završna obvezna formulaična coda pjesme kroz odavanje počasti Trojstvu:

*Slava Ocu zapjevajmo
Sinu, Duhu hvalu dajmo.*

Svi ovi navedeni prijenosi odnosno preuzimanja te međusobno interferiranje između zasebnih područja izražavaju dva temeljna obilježja crkvene pučke pjesme:

1. S jedne strane, područje usmenih pučkih crkvenih pjesama obilježava prijenosna veza s ranijom tradicijom crkvenih pjesmarica.

2. S druge su se pak pri autorskomu svećeničkom sastavljanju i stvaranju crkvene pjesme, u težnji za prilagodljivošću i razumljivošću, imitirale usmene narodne pjesme u tolikoj mjeri, da je danas teško razlučiti pučke paraliturgijske tekstove od djela hrvatskih stihotvoraca Matije Divkovića, Tome

Babića, Antuna Kanižlića, Jurja Muliha, Đure Veljkovića, pjesama iz Borenić-Nakovićeve *Jačkara* i drugih. Stoga imamo i u negdašnjim službenim hrvatskim liturgijskim pjesmaricama zastupljene nizove vrlo osebnih tradicionalnih tekstova koji graniče ili čak i potječu iz paraliturgijskoga stvaralaštva.

Pučko stvaralaštvo pružilo je hrvatskoj pasionskoj tematici jedno posebno čuvstveno proživljavanje *Marijina plača* (potekloga od glasovita himna *Stabat mater* Jacoponea iz Todija iz XIII. stoljeća). U toj pučkoj interpretaciji prenosi se ljudska tuga na lik Marije, a osjećaji se egzaltirano naglašavaju hiperboličnim izrazima čime se dosiže krajnje intenziviranje pobožnih čuvstava.

Marija prestaje u pučkim pasionskim popijevkama funkcionirati kao sveti lik i identificirana je sa svakom majkom koja očajava zbog gubitka sina, te neutješno i obezglavljeno bez njega ne želi više niti živjeti. Ova naglašena osjećajnost i patetične geste prikaza odrazuju se i u tradiciji barokne religiozne poeme koja se kasnije osjeća u crkvenim pjesmama romantičarskog stilskog obilježja-naglašavanja doživljaja individualne osjećajnosti.

Pjesma br. 60 *Marija, Marija po svetu hodila, Po svetu hodila konaka tražila* pripada istom povijesnooblikovnom ciklusu pjesama kao i pjesma iz zbirke Đure Frankovića *Marija se Majka trudi, Svetog Jožefa budi* (u *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 10/1993:58), a pribilježio ju je i dr. Vinko Žganec u poznatoj zbirci *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja* (sv.2, *Ckrvene*, Zagreb 1925). Ova vrst pjesama ukazuje, po ostacima dijaloško-dramske strukture, na pučki refleks dramske forme starih božićnih igara.

Iz ovoga kratkog izlaganja možemo vidjeti da će rad gđe. Ruže Begovac dati gradiva za znanstvene usporedbe i zaključke ne samo etnologima i folkloristima, već također književnicima, teatrologima, muzikolozima, liturgičarima i povjesničarima. Bilo bi jako zanimljivo usporediti sve pučke crkvene pjesme Hrvata u Mađarskoj sa starijim hrvatskim pjesmaricama. Također bi bilo vrlo korisno istražiti, je li kod Hrvata u Mađarskoj očuvana crkvena pučka forma *spričavanja*, tj. improviziranoga pjesničkog opaštanja orguljaša-kantora od preminulog člana vjerske zajednice (vrsta pogrebne pjesme, oblikovane po ustaljenu obrascu), koja se vrlo dugo sačuvala u Međimurju.

Drugo, etnomuzikološka zbirka zapisa mr. Ruže Begovac, prikupljenih od početka 70-tih godina od danas, pokazala je da su Hrvati u Mađarskoj izvrsno sačuvali u svojem pjevanju tradiciju crkvene pučke pjesme koju su ponijeli i naslijedili iz domovine Hrvatske. Već je i ova mala poredbena analiza pokazala da dio crkvenih pjesama ujedinjuje Hrvate u svim njihovim pokrajinama unutar i izvan domovine. A ta integracija unutrašnjih i iseljenih dijelova Hrvatske danas je jedan od najvažnijih ciljeva hrvatskoga naroda.

I, kao treće, očigledno je da živa egzistencija ovih hodočasničkih i ostalih pučkih popijevki vezanih uz crkvene blagdane ukazuje na zadivljujuću trajnost i neuništivost hrvatske pobožne pjesme kroz stoljeća do danas.